

DANAŠNJI ZADACI NAUKE O KNJIŽEVNOM JEZIKU U JUGOSLAVIJI

Zlatko Vince

Govoreći o zadacima književnog jezika, danas više nije potrebno naročito isticati, kako smo odmakli u shvaćanju o pravima književnog jezika prema pogledima, što su ih imali lingvisti prijašnjih generacija. Dok se prije s naročitim akcentom isticala činjenica, kako je naš književni jezik usko povezan s narodnim, u čemu se vidjela velika prednost, danas sve više dolazi do izražaja misao, kako je književni jezik posebna kategorija, koja doduše ima svoju osnovu u narodnom jeziku, ali ga od njega odvajaju posebna prava i zadaci. Mogu se čak čuti i mišljenja, kako zapravo nije prednost, što je naš književni jezik tako usko povezan s narodnim govorima, jer književni jezik u neovisnosti od narodnog govora može maksimalno postići svoje komplicirane, bogate i raznolike izražajne mogućnosti, što mu ih stavlja u zadatak moderno doba s razvijenim potrebama izraza.

Bez obzira, ima li u tim gledanjima pretjerivanja, i bez obzira na to, da li bi se svi složili s takvim mišljenjem, nepobitna je činjenica, da su se u posljednje vrijeme pogledi o književnom jeziku znatno proširili i upotunili. To je i razumljivo, uzme li se u obzir brz uspon znanosti, kao i nagli razvoj kulture i civilizacije u modernom društvu, što sve i od književnog jezika traži širinu, razgranatost i prilagodljivost. Danas je očito, da nije moguće na osnovu narodnog jezika pratiti sve manifestacije modernoga života.

Danas je jasno, kako to ističe prof. Skok, da je i na hrvatskoj i na srpskoj strani književni jezik, kao i saobraćajni jezik, znatno prerastao hercegovačko i dubrovačko, odnosno istočno narječje, ostavivši ih iza sebe kao provincijalizme, tako da se naš današnji književni jezik ne poklapa više s određenim narječjem. Taj je jezik dobio svoj pečat u književnom izražaju Zagreba i Beograda, te se ne može više kao pravilo postavljati savjet: »Piši onako, kako narod govori«, nego: »Piši onako, kako dobri pisci pišu!« (Jezik I, 6).

Ako su se stariji lingvisti Vukove škole s određenim nepovjerenjem odnosili prema rječničkom blagu iz naših dijalekata, čakavskog i kajkavskog, danas već i prof. Belić izražava ovakve misli: »Prema tome ja mislim da u slučajevima potrebe reči mogu biti pozajmljene ne samo iz štokavskog nego i iz čakavskog i kajkavskog dijalekta, ali moraju dobiti odeću književnog jezika.« (Belić, Oko našeg književnog jezika, Beograd, 1951., str. 55.) Petar Skok proglašuje danas Bogoslava Šuleka za jezičnog genija, koji se po zaklugama za naš književni jezik može mjeriti s Vukom Karadžićem, a slično je mislio i Jagić, ustvrdivši, da »iza Vuka i Daničića

nije nitko tako snažno zahvatio u srpsko-hrvatski književni jezik kao Šulek«, čiji rječnički fond ipak nije ušao u Daničićev dio Akademijina Rječnika!

Novija istraživanja hrvatske jezične prošlosti ukazuju i na pozitivne crte naših filologa iz Zagrebačke i Riječke filološke škole, u kojima se naročito ističe misao o posebnim pravima književnog jezika, misao, koja nam se danas ponovno čini korisna i potrebna.

Današnji su dakle pogledi na književni jezik slobodniji, širi i sveobuhvatniji, što je i razumljivo, jer on treba da prati kao širok i upotrebljiv instrument sve manifestacije suvremenog života.

Često se izriče misao o glagolskoj dikciji kao karakteristici našeg izraza, što u cjelini nije sasvim točno s obzirom na raznolikost službu književnog jezika. Glagolska dikcija ostat će karakteristika narodnog govora, pa će zato naći svoje mjesto u pripovijedanju, u pisanju namijenjenom širim narodnim slojevima. No, ako administrativni jezik obilježuje određenost, a naučni točnost i preciznost u izražavanju, onda im ne možemo ograničavati njihovu posebnu funkciju forsiranjem određenog načina izraza. Piscu naučnog traktata slobodno je da se izražava na način, kako bi što točnije iznio svoju misao, pa makar upotrebljavao i imenske konstrukcije, duge rečenice, apstraktne imenice, što sve ne karakterizira našu rečenicu u pripovijedanju. Istina, ni naučna služba književnog jezika nije oslobođena od osnovnih gramatičkih i pravopisnih pravila, a ipak i naučni i publicistički i administrativni jezik imaju svoja posebna prava, pogotovu pjesnički jezik s estetskim principom kao primarnim.

Treba dakle gledati književni jezik u raznolikim funkcijama i ne oblačiti sve te jezične funkcije u isto jezično rustikalno ruho narodne pripovijetke. Nije potrebno istim neelastičnim mjerilima ocjenjivati jezik pripovijetke iz narodnog života, novinarski članak i naučnu studiju. Treba da se stvore što vjerniji jezični instrumenti za raznolike funkcije književnog jezika; a vraćanje folklornim zahtjevima i unošenje tih elemenata kao zahtjev pravilna književnog jezika značilo bi ne osvrtni se na suvremeni jezični proces, gubiti iz vida praksu i načela drugih razvijenih književnih jezika i svoje vlastite proširene i razgranate potrebe.

Kako samo narodni jezik ne može pomoći da se ostvare sve te višestruke funkcije književnog jezika, potrebno je, da se književni jezik normira pod utjecajem lingvиста. Moderna načela književnog jezika, naročito češke lingvističke nauke, postavljaju jezičnu izgrađenost kao vrednotu, što stoji iznad jezične pravilnosti shvaćene u smislu historijske jezične čistoće. Da bi se to postiglo, u jeziku treba da vlada princip gipke ustaljenosti, elastične stabilnosti.

Rijetko je koji narod u Evropi imao toliko jezičnih zaokreta, da ne kažem revolucija, koji su izlomili razvojnu jezičnu crtu — kao što je to

bilo u našem jeziku. Zato je jedan od bitnih zadataka nauke o književnom jeziku da čuva jezični organizam od pre naglih potresa i prebrzih neorganskih promjena, od diskontinuiteta, što sve ozbiljno prijeti jezičnoj stabilnosti i određenosti. U jeziku nisu poželjne revolucije.

Treba zauzeti određen elastičan stav prema purističkim pitanjima, promatrajući ih s obzirom na postavljena načela, dakle funkcionalno. Poznato je, kako je česta upotreba barbarizama, pa i neologizama, uvrstila mnoge takve riječi i izričaje u stalni fond književnog jezika, te je nepotrebno i štetno, da se iz jezika tjeraju. Ima riječi, koje mogu naporedo poslužiti u izražavanju određene semantičke razlike među srodnim pojmovima, a pojedini sinonimi poprimaju posebnu obojenost, pa dvostruka upotreba takvih riječi može u jeziku dobro poslužiti u stilističke svrhe, a katkada se mogu naći pod perom kao korisne varijante, da se izbjegne prečesto ponavljanje iste riječi u tekstu. Ako se gleda na funkciju jezika, na usvojenost pojedinih jezičnih činjenica, na jezičnu stabilnost i određenost, tada će se i purističkim pitanjima pristupati s mnogo opreza i širine.

Jedan od važnih zadataka nauke o književnom jeziku jest stalna težnja, da se književni jezik standardizira, što je karakteristično za visoko civilizirano društvo. Književni jezik treba da postigne određene norme, koje uvijek i za svakoga isto znače. U nerazvijenu jeziku ne zna se, je li što pogrešno napisano ili je pisac namjerno uzeo neobičnu riječ, nesvakidašnji izraz i sl. U normiranom, standardnom jeziku nestandardni su oblici nesvakidašnji; oni znače nešto posebno, upotrebljavaju se svijesno u posebnom značenju. U visoko izgrađenom jeziku, što će ga poznavati dobro svi kulturni ljudi, ne će biti čestih nesporazuma između lingvista i književnika, što se još danas pojavljuju. Književnik će moći upotrebljavati sve ono, što smatra, da je pogodno za umjetnički izraz. Samo, u standardnom jeziku točno se zna, koja je vrijednost, težina i boja upotrebljenih riječi, oblika, izričaja. U standardnom jeziku može doći do punog izražaja stil pojedinog pisca, jer se u takvu jeziku može sve napisati, ali s jasnom svijesću, što je opće, uobičajeno, a što od toga odstupa, što ima stilsku funkciju.

U tome je smisao nastojanja za što savršenijim, izgrađenim standardnim jezikom, kako bi što potpunije mogao vršiti svoju službu u najvišoj mjeri u svojim raznolikim funkcijama.

Nauka o književnom jeziku ima danas u Jugoslaviji i svoje posebne, neodgodive i hitne zadatke, što ih treba da riješi u bliskoj budućnosti, sve u duhu iznijetih načela.

Pitanje *pravopisa* već je dosta isticano, i mi ćemo uskoro dobiti novi pravopis kao jednu od najhitnijih potreba. O tome će na ovom kongresu biti još posebno govora.

I izrađivanje *rječnika suvremenog hrvatskosrpskog književnog jezika* nameće se pred današnjicu kao neodgodiv i prijeko potreban zadatak. Mi u posljednjih pedesetak godina nemamo nikakva rječnika hrvatskosrpskoga suvremenoga jezika, izuzevši nepotpuna Bakotićeva Rječnika. Kako je i Broz-Ivekovićev Rječnik hrvatskog jezika zapravo proširen Vukov Rječnik, istina s mnoštvom primjera, ali s relativno malo riječi iz područja suvremenog književnog jezika, izrada rječnika suvremenog književnog jezika, pisana na temelju modernih lingvističkih načela, više je nego prijeka potreba našeg vremena.

Rječnik suvremenog jezika treba da bude tek početak rada na leksikografiji. Nakon objavljivanja spomenutog rječnika, koji bi trebalo da bude neprestano popunjavan, slijedili bi rječnici sinonima, frazeološki rječnici, rječnici pojedinih struka i sl.

Za jezičnu kulturu važni su i dijalektološki rječnici, kako je to dobro istakao prof. Skok (Jezik, I, str. 7.). Njihova važnost nije samo u poznavanju i statičkom nizanju našeg dijalektološkog vokabulara. »Iz njih će lingvisti moći crpsti ne samo materijal za izučavanje jezika, kako se očituje u spontanim kreacijama narodnih masa, nego i obavještenja o težnjama našeg jezičnog razvitka. U njima će i pjesnici i romanopisci kao i svi drugi pisci moći potražiti zgodne izraze za svoje potrebe. Imaju dakle i teoretsko-naučnu i praktičnu svrhu, sve to u daljem izvođenju one jezične kulture, kojoj položiše temelje Karadžićeva reforma i hrvatski ilirci«.

Ostvarenje spomenutih rječnika, kao i drugih priručnika, pa i modernog elastičnog jezičnog savjetnika, jedan je od neophodnih zadataka naše nauke o književnom jeziku.

I objavljivanje *ortoepskog rječnika* nameće se našoj nauci. Akcenatskim pitanjima pridaje se sve veća pažnja i po našim gramatikama (II. i III. izd. Brabec-Hraste-Živkovićeve i Stevanovićeve). Naši noviji dvojezični rječnici akcentirani su, kao i Belićev Pravopis. Ali potreban nam je ortoepski rječnik, u kojem bi sve riječi bile akcentirane ne samo u osnovnom liku, nego u svim onim slučajevima, kada se naglasak mijenja.

Bez obzira na teškoću i nesavršenost takva posla, izdavanjem ortoepskog priručnika o akcenatskom sistemu književnog jezika, dobili bi mnogi u ruke pomagalo, što ga dosada nisu imali ili su ga imali vrlo nepotpuno, nepregledno i nepriručno. Kada bi svi zainteresirani imali u rukama takvu priručnu knjigu, sigurno bi se podigla naša ortoepska kultura. Malen je broj nastavnika i glumaca, da o drugima i ne govorim, koji s razumijevanjem mogu ulaziti u akcenatske probleme. Spomenuti ortoepski priručnik znatno bi im u tome pomogao.

Pravopisna komisija postavila je smjele i elastične direktive za izrađivanje akcenatskog rječnika uz Pravopis. Princip elastične stabilnosti našao je i u pitanjima akcenta svoju sretnu i potrebnu primjenu.

Jednako se nameće i pitanje izrađivanja *terminologije* i posebnih *terminoloških rječnika*. To se ne će moći tako brzo učiniti, ali nam zato ostaje jedan od važnijih zadataka nauke o književnom jeziku. Pritom valja postupati pažljivo, treba osigurati suradnju jezičnih stručnjaka sa stručnjacima ostalih struka, raditi elastično, t. j. ne nastojati po svaku cijenu izjednačiti terminologiju, nego se približiti tom cilju, koliko se može, da se ne stvore nepromišljenosti i da se ni u tom pogledu ne dira suviše u jezičnu ustaljenost. Svakako prvi je korak u tom poslu popisivati, a tek onda pokušati iz toga stvoriti nešto zajedničko. Pritom treba naročito paziti na riječi, koje su samo termini za razliku od onih, koje se upotrebljavaju i izvan terminologije. No, smiono treba pristupiti izrađivanju nazivlja za one pojmove i za one slučajeve, za koje nemamo ustaljenih ili nikakvih domaćih naziva. O principima pri izrađivanju naše terminologije valja najozbiljnije razmisлити.

Potrebna nam je i nova *naučna gramatika suvremenog književnog jezika*, rađena na temelju djela ne samo starijih, nego i novijih, pa i suvremenih dobrih pisaca. Taj je zahtjev iznio već prof. Jagić prigovorivši Maretiću, što je svoju gramatiku napisao na temelju jezika Vuka, Daničića i narodnih umotvorina i time svoje izvore suviše ograničio. Nadalje, književni se jezik od 1899., kada se pojavilo prvo izdanje Maretićeve Gramatike, u koju on nije osjetljivo dirao ni kasnije, znatno razgranao, što nije dovoljno registrirano u spomenutoj našoj najpotpunijoj gramatici. Materijal, što su ga iznijeli naši jezični časopisi, korisno bi se mogao upotrebiti pri izrađivanju nove gramatike suvremenog jezika.

U novoj gramatici trebalo bi najprije iznijeti Meilletov »klasični srpskohrvatski jezik«, a zatim jezičnu praksu u hrvatskoj, odnosno u srpskoj književnosti. Na taj bi način gramatika pored klasičnog Vukova jezika bila i ogledalo suvremenog stanja književnog jezika.

Pred nauku o književnom jeziku postavlja se i izrada moderne *stilistike književnog jezika*, u kojoj bi se posebna pažnja ukazala i pojedinim njegovim funkcijama. Možda je to najzanemarenije područje jezičnog proučavanja, koje je najuže povezano s teorijom književnosti i s književnošću uopće.

Proučavajući estetiku riječi, ulogu riječi u kontekstu, stilistika se oslanja na leksikologiju, gramatiku i sintaksu, ali se od nje razlikuje i u objektu i u zadacima i u metodama izučavanja, kako to veli ruski učenjak Efimov u svome djelu »Stilistika hudožestvenoj reči« (Moskva, 1957.). Vinogradov na pitanje, što će iz morfologije, sintakse, leksika i frazeologije uvrstiti u stilistiku odgovara, da se iz sintakse na pr. uzima u stilistiku karakteristika specifičnih konstrukcija, određivanje sfere upotrebe i funkcije reda riječi, pitanje izražajnih nijansa i sl. Iz područja semantike ulaze osnovne tendencije i zakonitosti metaforičke upotrebe riječi. Iz leksikolo-

gije uopće stilistika će promatrati diferencijaciju leksika, izražajne funkcije riječi, principe i zakone njihove upotrebe u različitim stilovima i u različitim tekstovima, dakle obazirat će se na raznolike funkcije književnog jezika, proučavati emocionalnu obojenost riječi. Iz morfologije na pr. ulaze u stilistiku funkcije i sfere upotrebe različitih sinonimnih oblika deklinacije i konjugacije.

U taj okvir ispitivanja ulaze i homonimi, arhaizmi, neologizmi, dijalektizmi, riječi s emocionalnom obojenošću, kao što su hipokoristici, pejorativne riječi i augmentativne, šaljive, zatim riječi s metaforičkim značenjem. Upotreba gramatičkog broja ulazi u proučavanje i sintakse i stilistike, jer se svijesnom upotrebom gramatičkog broja mogu izraziti i posebne afektivne, stilske nijanse, što ide u stilistiku.

U historiji književnog jezika proučava se formiranje i razvitak svih sredstava i normi književnog izraza, pa i razvitak stila. Ali, kako stilistika proučava i pitanja u vezi s individualnim jezično-umjetničkim stvaranjem istaknutih pisaca, treba u stilistici obraditi i osobitost jezika tih pisaca.

U stilistici valja utvrditi, je li pojedina riječ knjiška, poetska, govorna, dijalektalna, naučna, vulgarna i sl. Tu ulazi i razlikovanje značenja pojedinih riječi po stilovima, po jezičnim funkcijama, jer svaki stil ima i svoj poseban leksik. Tu valja utvrditi, što je tipično i karakteristično od onoga, što se u tekstu slučajno nalazi, što je tuđe, što pripada u neki drugi stilski sistem.

To su zadaci budućnosti, što čekaju našu stilistiku razmotreni prema spomenutoj knjizi prof. Efimova.

Nemamo ni cjelovite *povijesti književnog jezika*. Nije dovoljno obrađeno 19. stoljeće, osim gigantske Vukove ličnosti. O predstavnicima hrvatskih jezičnih škola u 19. stoljeću nismo mnogo znali, a o pojedinim njihovim predstavnicima imali smo nepotpune, pa i krive poglede. Čitava ta problematika dobiva tek u novije doba jasniju sliku, na čitavo se to podmaklo razdoblje gleda s više kritičnosti, ali i razumijevanja. U tome smislu treba ta istraživanja nastaviti. Nakon pojedinačnih radnja, u kojima bi se osvijetlila pojedina pitanja prošlosti književnog jezika i manje poznate ličnosti naše nedavne jezične prošlosti, potrebna bi bila čitava knjiga o povijesti književnog jezika, možda najprije o jeziku 19. stoljeća, a onda i cjelovit priručnik, u kojem bi na jednom mjestu bili obrađeni problemi književnog jezika od najstarijih vremena do danas.

Služba književnog jezika znatno se razgranala, a pred jezičnu teoriju postavljaju se sve složeniji zadaci, koji nisu ni laki ni malobrojni. Potreban je smišljen, neprestan i dugotrajan rad, kako bi se riješili spomenuti zadaci, što stoje pred naukom o književnom jeziku.

O VAŽNOSTI BALTIČKIH JEZIKA ZA SLAVISTIKU, OSOBITO ZA NAŠU DIJALEKTOLOGIJU

Dalibor Brozović

I. Nije svrha ovoga referata da rješava koja konkretna pitanja iz baltoslavistike, bilo općenita, bilo pojedinačna. Naš kongres ima i radne i znanstvene značajke, a na oba ta kolosijeka imamo toliko hitnih praktičnih pitanja iz čisto domaće problematike, da bi nam kakva specijalistička baltistička tema gotovo bila opterećenje. Ipak smatram, da je došlo vrijeme, kad se i jugoslavenskim slavistima neodgodivo nameće balto-slavenski problem, koji je danas svakako jedno od središnjih pitanja slavistike.

II. U to se lako uvjeriti jednostavnim pregledom godišnjih registara u slavističkim časopisima izvan naše zemlje. Moglo bi se čak reći, da se balto-slavenski problem u posljednje doba našao u samom središtu slavističkih interesa — zbornik odgovora za moskovski kongres slavista¹ pokazuje, da su se slavisti najviše zanimali baš za balto-slavenski problem.² Treći broj ruskog časopisa *Uoprosy slavjanskogo jazykoznanija* za g. 1958. posvećen je u cjelini balto-slavenskoj problematici i u njemu se, uz ostale priloge, nalazi Toporovljev pregled baltoslavističkih radova u razdoblju od 1945. do 1955. (s malim odstupanjima preko tih vremenskih granica). Iz Toporovljeva je pregleda očito, da je nakon II. svjetskog rata³ baltoslavistička literatura nerazmjerno porasla, da brojem i opsegom radova znatno nadmašuje literaturu do II. svjetskog rata. U sadašnjoj baltoslavističkoj konjunkturi, koja je zapravo počela još u ratno doba, samo se zbog prilika onda nije mogla razmahati, izbija balto-slavenski problem na prvo mjesto i u problematici međuindoevropskih odnosa. Dosad se balto-slavenski problem nije izrazito isticao u indoeuropeistici, osobit je interes bila pobudila samo polemika, što se razvila nakon I. izd. Meilletove knjige »Les dialectes indo-européens« (1908).⁴ Danas se pak možemo sasvim mirno složiti s Toporovom, kad veli: »... od triju za lingviste XIX. st. nesumnjivih posrednih prajezika (indo-iranski, italo-keltski i balto-slavenski) upravo balto-slavenski privlači u sadašnje doba najupornije zanimanje lingvista«⁵. Ni oni indoeuropeisti, koji se negativno odnose prema tezi o balto-slavenskom jedinstvu, u praksi ne mogu izbjeći, da se u međuindoevropskim odnosima baltoslavenski ne pojavi kao cjelina. Odličan je za to primjer Porzigova knjiga »Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebietes«.⁶ U samoj je slavistici danas gotovo obvezatno prilaženje iz baltoslavističkog aspekta svakom ozbiljnom općeslavističkom problemu, što se jasno vidi iz najrepresentativnijih djela i monografskog i sintetskog karaktera: Kuryłowicz i Stang postupaju raspravljajući o slavenskom akcentu, prvi na indoevropskom⁷, a drugi na praslavenskom nivou,⁸ Vaillant u svojoj knjizi »Grammaire comparée des langues slaves« postavlja stvari sasvim programatski: